

Построяване на вторични и третични модели на някои равнинни лостови механизми с помощта на компютър

доц. д-р В. Ж. Тенчев, гл. ас. д-р Е. С. Крайчев, доц. д-р Г. Б. Таков
МГУ „Св. Иван Рилски” – София, катедра „Машинознание”

Резюме: В настоящата работа се третират т.нар. вторични и третични модели на някои равнинни лостови механизми. Чрез тези модели се определят ъгловите скорости и ъгловите ускорения на техните звена и на скоростите и ускоренията на произволни точки от тях за даден момент от движението. Направена е илюстрация върху коляно-мотовилков механизъм. Решен е конкретен пример с помощта на специализирана компютърна програма, като е избрано положение на механизма, при което построенията на моделите излизат извън границите на чертожния лист.

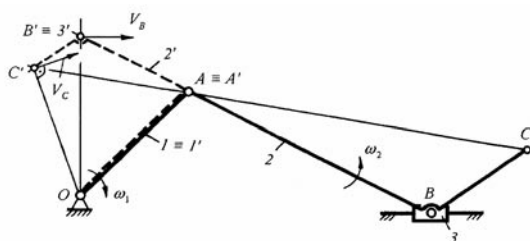
Ключови думи: механизъм, вторичен модел, третичен модел, скорости, ускорения.

Равнинните лостови механизми намират широко приложение в техниката. Някои от тях, като коляно-мотовилковия, четиризвения, кулисният и др., се срещат в двигателите с вътрешно горене, компресорите, при машините от хранителната и минната промишленост. Преобразуването на въртливо движение в праволинейно, използвано при работните органи на металорежещите машини, в много случаи се осъществява от такъв тип механизми. В тази връзка изследването на тези механизми непрекъснато се развива.

Въпросът за бързото определяне на ъгловите скорости и ускорения на звената на равнинните лостови механизми и на скоростите и ускоренията на произволни точки от тези звена за даден момент от движението е винаги актуален. Една възможност в тази насока дават т.нар. вторични и третични модели на механизмите, разгледани в работи [1], [2], [3], [4], [5] и [6]. Тази възможност става още по-ефективна, ако се съчетае със съвременните компютърни технологии.

Ще се покаже построяването на вторичния и третичния модел на коляно-мотовилков механизъм и определянето чрез тези модели на ъгловата скорост и ъгловото ускорение на мотовилката, както и на скоростите и ускоренията на произволни точки от звената на механизма за даден момент от движението (респ. за дадено положение на механизма).

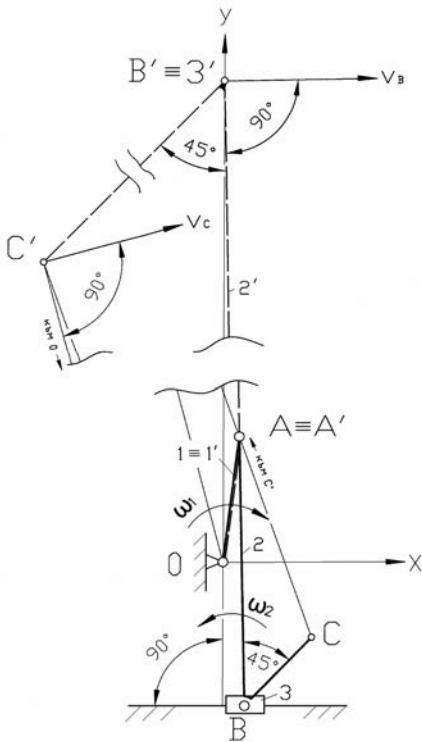
Нека за показаното положение на коляно-мотовилковия механизъм от фиг. 1 (изобразен с плътна дебела линия) да се построи вторичният модел и чрез него да се определят ъгловата скорост на мотовилката 2 и скоростите на точки B и C . Коляното 1 се върти с постоянна ъглова скорост ω_1 .

Фигура 1

Вторичният модел на механизма се построява по правила, посочени в цитираните работи. Важна особеност е, че звената на вторичния модел запазват формата (респ. своите пропорции) и успоредността си спрямо оригиналните звена на механизма. Приема се точка O за център на модела, а началното звено I на механизма – за основно звено на модела, поради което това звено и неговият вторичен образ I' съвпадат ($I \equiv I'$). При това положение точка A съвпада със своя вторичен образ A' , т.е. $A \equiv A'$ (това е валидно и при $\omega_1 \neq \text{const}$).

Вторичният образ B' на точка B от мотовилката 2 е пресечна точка на правата, която минава през центъра O и е перпендикулярна на направлението на плъзгане на плъзгача 3, и на правата, която минава през точките B' и B (в случая продължение на AB). Тогава скоростта $\vec{V}_B$ на точка B от звено 2 е перпендикулярна на отсечката OB' и е с посока, съответстваща на посоката на ω_1 спрямо центъра O . Големината на тази скорост е:

Фигура 2

$$V_B = \omega_1 \cdot OB' \tag{1}$$

Точки A' и B' определят положението на вторичния образ $2'$ на мотовилката 2 във вторичния модел на механизма (вторичните образи на звената се изобразяват с прекъснатата линия). Ъгловата скорост ω_2 на мотовилката 2 е с големина:

$$\omega_2 = -\frac{A'B'}{AB} \omega_1 \tag{2}$$

Знакът „минус“ се получава в резултат на това, че отсечките $A'B'$ и AB имат прогивоположни посоки. Този знак показва, че ω_2 е с противоположна посока на ω_1 . Ако отсечките $A'B'$ и AB са еднопосочни, знакът в уравнение (2) е „плюс“, като в случая ω_2 еднопосочна на ω_1 .

От своя страна вторичният образ C' на точка C от мотовилката 2 е пресечна точка на правата, която минава през точка B' и е успоредна на отсечката BC , и на правата, която минава през точките $A \equiv A'$ и C . Тогава скоростта $\vec{V}_C$ на точка C от звено 2 е перпендикулярна на отсечката OC' и е с посока, съответстваща на посоката на ω_1 спрямо центъра O . Големината на тази скорост е:

$$V_C = \omega_1 OC' \tag{3}$$

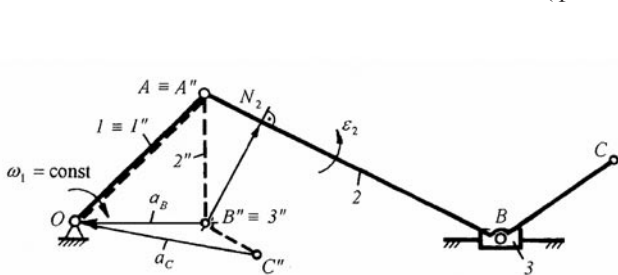
Отсечката $B'C'$ е част от вторичния образ $2'$ на звено 2. Освен това точка B' е вторичен образ на точка B от плъзгача 3. Тъй като това звено извършва праволинейна транслация, то вторичният му образ $3'$ съвпада с точка B' , т.е. $B' \equiv 3'$.

Обобщено може да се каже, че вторичният модел на механизма за даден момент от движението представлява тяло, което се върти около центъра O с моментната ъглова скорост ω_1 . Това тяло е изградено от свързаните помежду си вторични образи на звената. Ако се иска да се определи скоростта на произволна точка D от механизма (непоказана на фиг. 1), е достатъчно да се намери вторичният образ D' на тази точка (също непоказан на фиг. 1), като се използват съответните пропорции между звената и техните образи. Тогава скоростта $\vec{V}_D$ на точка D от звено 2 е перпендикулярна на отсечката OD' и е с посока, съответстваща на посоката на ω_1 спрямо центъра O . Големината на тази скорост е $V_D = \omega_1 \cdot OD'$.

На фиг. 2 за посоченото положение и по оказаната процедура е построен вторичният модел на коляно-мотовилков механизъм със следните данни: $OA = 0,04$ m, $AB = 0,085$ m, $BC = 0,03$ m, $\omega_1 = 5$ s⁻¹ = const. Търсят се скоростите на точки B и C и ъгловата скорост на мотовилката 2. Тук построението на модела излиза извън границите на чертожния лист. Получени са следните резултати: $V_B = 1,58$ m/s, $V_C = 1,27$ m/s, $\omega_2 = 16,24$ s⁻¹. Посоките на тези величини са показани на фигурата.

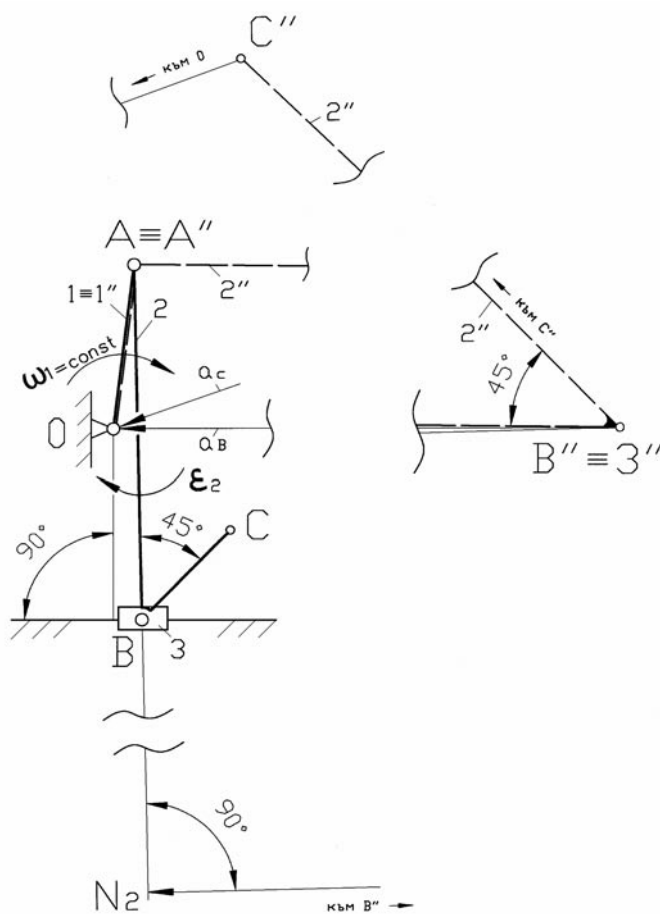
Нека за същото положение на коляно-мотовилковия механизъм от фиг. 1 да се построи третичният модел и чрез него да се определят ъгловото ускорение на мотовилката 2 и ускоренията на точки B и C .

Третичният модел на механизма се построява по правила, посочени в цитираните работи. И тук звената на третичния модел запазват формата (респ. своите пропорции) спрямо оригиналните звена на механизма, но са завъртяни спрямо тях на определен ъгъл. Приема се точка O за център на третичния модел, а началното звено I на механизма – за основно звено на модела (фиг. 3). Тъй като $\omega_1 = \text{const}$, то звено I и неговият третичен образ I'' съвпадат ($I \equiv I''$). При това положение

Фигура 3

точка A съвпада със своя третичен образ A' , т.е. $A \equiv A''$ (при $\omega_1 = \text{const}$ звено I и неговият третичен образ I'' не съвпадат – A'' се измества перпендикулярно на OA по посока, обратна на ϵ_1 [2]). Третичният образ B'' на точка B от мотовилката 2 е пресечна точка на правата, която минава през центъра O и е успоредна на направлението на плъзгане на плъзгача 3, и на правата, която е перпендикулярна на отсечката AB и е на разстояние AN_2 от образа

Фигура 4

звено 2 е с посока от C'' към O и големина

$$a_C = \omega_1^2 \cdot OC'' \quad (7)$$

Отсечката $B''C''$ е част от третичния образ $2''$ на звено 2. Освен това точка B'' е третичен образ на точка B от плъзгача 3. Тъй като това звено извършва праволинейна трансляция, то третичният му образ $3''$ съвпада с точка B'' , т.е. $B'' \equiv 3''$.

И тук обобщено може да се каже, че третичният модел на механизма за даден момент от движението представлява тяло, което се върти около центъра O с постоянна ъглова скорост, равна на моментната ъглова скорост ω_1 . Това тяло е изградено от свързаните помежду си третични образи на звената. Ако се иска да се определи ускорението на произволна точка D от механизма (непоказана на фиг. 3), е достатъчно да се намери третичният образ D'' на тази точка (също непоказан на фиг. 3), като се използват съответните пропорции между звената и техните образи. Тогава ускорението $\vec{a}_D$ на точка D от звено 2 е с посока от D'' към O и големина $a_D = \omega_1^2 \cdot OD''$.

На фиг. 4 по оказаната процедура е построен третичният модел на коляно-мотовилковия механизъм от фиг. 2. Търсят се ускоренията на точки B и C и ъгловото ускорение на мотовилката 2. Тук построението на модела излиза извън границите на чертожния лист. Големината на отсечката $A'B'$, необходима за изчисляване на големината на отсечката $A''N_2$ по формула (4), се отчита от фиг. 2. Получени са следните резултати:

$$a_B = 524,50 \text{ m/s}^2, \quad a_C = 395,30 \text{ m/s}^2, \quad \varepsilon_2 = 6176,50 \text{ s}^{-2}.$$

Посоките на тези величини са показани на фиг. 4.

A'' . Големината на отсечката $A''N_2$ се определя по формулата

$$A''N_2 = \frac{(A'B')^2}{AB}, \quad (4)$$

като посоката от A'' към N_2 съответства на посоката от A към B . Големината на отсечката $A''N_2$ се отчита от фиг. 1. Тогава ускорението $\vec{a}_B$ на точка B от звено 2 е с посока от B'' към O и големина

$$a_B = \omega_1^2 \cdot OB'' \quad (5)$$

Точки A'' и B'' определят положението на третичния образ $2''$ на мотовилката 2 в третичния модел на механизма (третичните образи на звената се изобразяват също с прекъсната линия). Разглежда се отсечката $B''N_2$ като вектор $\vec{B''N_2}$ и се гледа завъртането на отсечката $A''B''$ от този вектор спрямо точка A'' . Посоката на това завъртане (в случая обратно на часовниковата стрелка) определя посоката на ъгловото ускорение ε_2 на звено 2. Големината на това ускорение се определя по формулата:

$$\varepsilon_2 = \frac{B''N_2}{AB} \omega_1^2 \quad (6)$$

Лесно се построява и образът C'' на точка C от мотовилката 2. Триъгълникът $A''B''C''$ е подобен и еднакво ориентиран на триъгълника ABC . Тогава ускорението $\vec{a}_C$ на точка C от

Заклучение

Решен е конкретен пример за построяване на вторичния и третичния модел на коляно-мотовилков механизъм с помощта на специализирана компютърна програма, като се избира положение на механизма, при което построенията на моделите излизат извън границите на чертожния лист. По аналогичен начин могат да се построят моделите и на други равнинни лостови механизми, като за целта се използват правилата, разгледани в цитираните работи. В крайна сметка подходящите компютърни програми значително облекчават построяването на моделите и извършването на необходимите изчисления. Определянето на ъгловите скорости и ъгловите ускорения на звената на механизмите, както и на скоростите и ускоренията на произволни точки от тях за даден момент от движението с тези програми става бързо и с голяма точност. Решението на задачата не се затруднява и в случаите, когато построенията на моделите излизат извън границите на чертожния лист.

Литература

1. Пиперков, Д., Вторично моделиране в теоретичната механика. Дисертация за получаване на научната степен „кандидат на техническите науки”, С., ВМЕИ „В. И. Ленин”, 1987.
2. Тенчев, В., Третичен модел на коляно-мотовилков механизъм. Сп. „Механика на машините”, бр. 70, изд. на ТУ – Варна, 2007.
3. Тенчев, В., Третичен модел на четиризвенеен механизъм. Сп. „Механика на машините”, бр. 70, изд. на ТУ – Варна, 2007.
4. Тенчев, В., Третичен модел на кулисен механизъм от I род. Сп. „Механика на машините”, бр. 71, изд. на ТУ – Варна, 2007.
5. Тенчев, В., Третичен модел на кулисен механизъм от II род. Сп. „Механика на машините”, бр. 71, изд. на ТУ – Варна, 2007.
6. Тенчев, В., Третичен модел на кулисен механизъм със задвижваща кулиса. Сп. „Механика на машините”, бр. 75, изд. на ТУ – Варна, 2008.